

A vallási modernizmus hatalma.

Írta : Perczelné Kozma Flóra.

Norvégia nagy szellemű elhalt írója, Ibsen, a „Nép ellensége“ című drámájában a következő különös végszavakat adja nemes munkájával egyedül álló hőse szájába : „Most jutottam a legfontosabb felfedezéshez ! A legnagyobb hatalom az egyedülletben gyökerezik.“ A hányszor elgondolkodom úgy a mi szabadelvű vallásunknak, mint az egyes nagy szellemek modern vallásos felfogásának *egyedülállóságáról*, a nagy tömeg rideg vagy konzervatív magatartásáról, mindig eszembe jut az elköltözött nagy író célzata, hogy mindig a mai egyedülállóság a legnagyobb biztosíték és hatalom a *holnapra* nézve. Mert ha Ibsen nem lett volna arról meggyőződve, hogy a momentán egyedül álló értékes munkák és eszmék a kiterjeszkedés, a jövőben való népszerűség csiráját hordják magukban és hogy épen ezen meg nem értett és lekicsinyelt mozgalmak vannak hivatva a jövőendő igazságát megteremteni — sohasem merte volna nagy szabású drámáját azzal a rejtélyes és magában véve érthetetlen mondással fejezni be, hogy az egyedülállóságban gyökerezik a legnagyobb hatalom.

Ibsen sohasem fejtette ki világosan és egészen gondolatait s bár folyton váltakoztak a tendenciózus témák forrongó lelkében, úgy látszik, idegenkedett nyílt irányítástól s csak oda-oda dobott egy-egy magyarázat nélküli gondolatot, hadd törjék az utódok a fejüket rajta. Mi unitáriusok nem érthetünk vele mindenben egyet, de az előbb hangsúlyozott gondolatot, úgy érzem, nekünk kell tovább fejtegetni és továbbítani.

Ha van a jövőre nézve nagy erőt és nagy jelentőséget tartalmazó, félre ismert és a nagy világ által elhanyagolt eszme a világon — hát ez első sorban a vallási modernizmus, vagyis a szabadelvű vallás eszméje! Mert, hogy kiegészítsem, vagy talán más útra tereljem Ibsen félben hagyott gondolatát: csakis az a

bizonyos keskeny, arany középútat képviselő, nem a revolúciót, hanem a szellemi evolúciót elősegítő, nemesen és békésen reformáló, ideális erkölcsi magaslaton álló egyedülállóság és különlegesség válhatik valaha áldásthözó hatalommá a részint egy helyben meggyökerezett, régi, rossz állapotokat konzerváló maradiság, részint a célon túl lövő, vallást és hazát letagadó ultra modern haladás ellen. Különösen óriási missziója van e közép úton fekvő eszmének a mai összegabalyodott, vésszel fenyegető állapotok között.

Ma egy rettenetes harc folyik mindenfelé: a vallásos felfogás kétségbeesett harca a materializmussal, vagyis istentagadással szemben! Míg eddig egyes szabadságszerető emberek küzdöttek a nagy tömeg vakbuzgósága, fanatizmusa ellen, ma egyszerre arra ébredünk, hogy csak egyes vallásos lelkek, egyes kisebbségben maradt csoportosulások harcolnak a nagy többség vallástalanságával, teljes hitehagyottságával. Eddig valóságos szerencse volt, ha egy-egy felvilágosodott elme a természetre és a világrendre hivatkozva akarta eloszlatni a tömeg babonáit és elfogultságát. Ma valóságos áldás, ha egy igaz vallásossággal áthatott lélek a természet és száraz tudományok felett a lelkiekre is rámutat.

Mi az oka ennek a rettenetes gyors változásnak? Mi az oka, hogy még majdnem egyre hangzik a megszokott mondás, hogy a nagy közönségnek, a tömegnek minél misztikusabb és domatikusabb vallásra van szüksége s ime alig fordul velünk egyet a világ, már arra ébredünk, hogy az állítólagos vakbuzgó többségnek semmiféle vallása sincs s épen a kiváltságos és magasabb intelligenciájú embereknek — kik eddig szintén a racionalizmust képviselték a babonákkal telt néppel szemben — kell egy felsőbb eredetű és tisztultabb eszméket hirdető eszményi miszticizmusra mutatni, hogy megmentsek a lelkek világát a köznapiasságtól. Honnét van ez?

A konzervativizmus mi rák és általában a vallási modernizmusra mutat és azt mondja, ime addig mutattatok a természetre, történelmi igazságokra és a változatlan világrendre, tudományra, addig cáfoltatok a dogmákat és döntögettétek a korlátokat, hogy most már nem kell a népnek sem Isten, sem lélek, sem halhatatlanság, de még a haza fogalma sem.

Mi ezt a vádat, mint a legnagyobb abszurdumot, nyugodt lelkiismerettel útasíthatjuk vissza, mert épen az volt a sajnos és végzetes a dologban, hogy magas gondolatainkból származó nagy kisebbségünk és egyedülállóságunknál fogva — a mai alacsonyabb

nívóju korszakban — nem tudtuk még a nagy többséget annyira megközelíteni, hogy különleges nézetünk nagyobb körben is hatalommá válhatott volna.

Mert ahova kihatott vallásunk szava, ott ugyan nem lehet panaszkodni, hogy az Istent és hazát tagadó irányzatok befészkeltek magukat. Sem a nézetünket valló vagy elsajátító egyes nagyok, sem az egyházunk hívei át nem csaptak a materialisták táborába, sőt az erdélyi unitárius nép maradt meg tudtommal leghívebben a nemzeti és vallási eszme mellett.

Hanem igenis, épen a legélesebb ellentétek végzetes találkozása idézte elé a szerencsétlenséget! Az eddig gondolkodás nélkül élő, vakbuzgó többséget egyszerre a legradikálisabb tanokkal fanatizálták s a természettudományokkal néhány mulandóságra predesztinált vallástétel lehetetlenségét bebizonyítva — a tömeg gondolkodás nélkül vetette el magától a nemesebb lélek ösztönszerű sejtelmeit is, Jézus Krisztus halhatatlan hegyi beszédével, valamint a többi vallásalapító nemes teizmusával együtt. Ebben áll a tragédia! A néplélek mintegy előkészületlenül, előzetes nemesítés és helyes kritikára való nevelés nélkül egyszerre kapta a természettudományok halmazát s nem tudta megteremteni a magasabb intelligenciát követelő harmóniát — tudomány és vallás között.

És hogy a nagy többség ily hamar aklimatizálódott egyik szélsőségből a másikba, annak az a természetes magyarázata, hogy az eszmékben való szélsőségek és túlzások mindig hamarabb gyökereznek meg a kevésbé művelt lelkekben, mint a leszűrt gondolkodású agyvelőkben. Hogy az eddig vakon imádkozó, babonákkal telt tömeg egyszerre csapott fel Istent, hazát, gyermeki hálát és minden kegyeletet letagadó materialistává s egyetlen hamisan öntelt fordulattal mutat az isteni eredetről le az állítólagos egyedüli származásra: az anyagra, annak még az a magyarázata is van, hogy e két irány: a bigottismus és a modern naturalizmus élesen ellentétes tulajdonságaik dacára egyetlen egy pontban találkoznak: az egyéni töprengést, metafizikai mélyebb gondolkodást nem igénylő békónak a produkálásában, mely egy kaptafát szolgáltat, sőt erőszakol minden ember számára! Ezért oly veszedelmes mindkét irány a gondolkodni nem szerető, csak a készen kapott, mások által megállapított tanokra pályázó, lenyüggőzésre alkalmas tömegre nézve. Álljon ez az átlag embereket magában foglaló tömeg akár az alacsonyabb, akár a magasabb osztály embereiből!

Hogy e két iránynak a lelkeken való uralkodni vágyása mily hasonló, azt a leghumorosabban és legkedvesebben Arturo Graf írta meg egy kis novella alakjában. Ugyanis egy nagy és kegyetlen inkvizitornak a lelke a másvilág büntetése után ismét a földre kívánczik s kéri a túlvilágiakat, hogy miután még a pokol kinjai sem tudták természetét megváltoztatni, hadd lehessen ő ismét csak tűzzel vassal dolgozó inkvizitor! Ez lehetetlen — mondják a túlvilágiak elképedve — hiszen a földön már nagy felvilágosodottság s a XX. század urakodik... hanem majd gondolnak ki valami hasonló mesterséget a számára s nagy tanácskozás után leküldték őt — szabadgondolkodónak!

De visszatérve komoly fejtegetésünkre, mi azt nagyon jól tudjuk és határozottan érezzük, hogy a materializmus, mely minden magasabb gondolkodás nélkül pusztán az anyagtól származtat mindent és képtelen az Isten és teremtő, mindeneket reformálni tudó, halhatatlan emberi lélek fogalmáig felemelkedni, e hitet saját szellemi erejéből produkálni — nem a legfejlettebb, leglogikusabb, legtekintélyesebb és ennél fogva a bajokból kivezető út képviselő bölcsélet. Hiszen, ha az volna, nem lehetne ma már — a tökéletlenségek és erkölcstelenségek idejében — a tömeg vallása! Ha a materializmus valami felsőbb filozófia, valami leszűrődött végeredmény lenne, lehetetlen, hogy minden köznapi szellem, minden tucatember oda kiálthassa nekünk — mint ahogy tényleg oda kiáltja — hogy kár a fáradtságért, kár az időpazarlásért, mert úgy sincs azon kívül semmi, mint a mit látunk, hallunk és tapintunk! Lehetetlen, hogy ha az ateizmus a bölcsesség netovábbja volna, hogy akkor éretlen, de nyakig demoralizált gyerkőcök gomba módjára szaporodó erkölcstelen folyóiratokban, napilapokban hirdessék e legvégső bölcsességet. Lehetetlen, hogy e legizléstelenebb és cinikusabb eredményeket produkáló irodalom és művészet az a regeneráló, egészséges viszonyokat teremtő modernizmus, az az ég felé terjeszkedő erővel teljes fa legyen melyet — ős filozófusunkkal szólva — „gyümölcsseiről“ ismerhet fel a világ. Lehetetlen, hogy az igazsághoz ilyen könnyű szerrel, ilyen kétes tisztaságú megnyilatkozások által jusson el a haladásának még csak kezdetén lévő emberiség.

A józan ész maga megmondja, hogy először jön a szellemi életben is a mindent elhívés gyermekkora, azután jön a *mindent letagadás* éretlen kamaszkorszaka s csak legutoljára sok-sok hányó-

dás és vívódás, sok érzelmi és értelmi haladás után jön meg az a nem hengegő, nem elbizakodottan kiabáló, hanem csak nemesen önérzetes, a láthatatlan dolgokban is tisztán látó, szép és megállapodott *emberkor*, mikor kiválogatva, kiselejtezve a gyermekkor babonáit, értelmetlen hagyományait, de ugyanekkor a cinikus materializmusnak is hátat fordítva, örök szeretettel és tisztelettel ragadja meg az Isten-eszmét, ezt a minden nagy és fenséges gondolatnak kútforrását, hogy elválhatatlanul magához fűzve azt, vele járja meg a szellemi haladás törvényszerű útját.

Ezen nagykorú, emberi vonás miatt volt a f. l. világosodott valóságosság mindig oly elenyészően csekély és csak egyes nagyok vagy kisebb tömörülések tulajdona a még gyermekkorból alig kinőtt korszakokban. De épen ezen egyedülállóságból következtethetjük lbsennel, hogy nagy lesz a jövődöben a hatalma!

Csakhogy bérmenyire belenyugodjunk ezen nehezen érvényesülő haladásba, lehetetlen nem gondolnunk arra, hogy ha az egyetemes vallásos szellem ösidöktől fogva nem a természeti törvényeken kívül álló csodákra, hanem épen a változhatatlan világrend és az emberi elme fenséges csodaszerüségére hívja fel a figyelmet és ezen keresztül, erre támaszkodva mutat a legfelsőbb hatalomra és a teremtő gondolattal megáldott emberi szellemnek halhatatlanságára, valamint ezen ösztönszerű sejtelemnek nemes és emberies voltára — akkor lehetetlen, hogy a materializmus azzal a lenézéssel és lekicsinyléssel bánják az egyetemes vallásossággal, mint ahogy azt ma teszi. Lehetetlen, hogy világcsalásnak, sötétségnek, elbutításnak és az Isten tudja mi mindennek mondja el az egyházak tanait.

Mert mi a különbség a vallásos és az ateista modernizmus között? Mindkettö elismeri és aláírja a tudomány vívmányait és a természet örök és változhatatlan törvényeit, tehát tagadja ezen isteni rendnek, következetességnek egy-egy szeszélyes és kivételes „csoda“ által való megbontását és megzavarását. Csakhogy míg az egyik vélemény mindent az anyagtól származtat és az anyaggal kíván megmagyarázni, addig a másik épen erre a kiszámított pontosságú rendre gondolatot és tervezetet feltételező logikus összeállításra hivatkozva keresi és hirdeti azt az örök munkást, kinek tervezetéből állt elő e bámulatos renden alapuló nagymindenség. Keresi és hirdeti azt az összellemet, azt a magasabb eredetet, kire vagy melyre minden egyes nagy és fenséges cselekedet vagy találmány

akaratlanul is visszamatat. Mint ahogy az égi testek körforgása és különféle vonzása már a felfedezendő plánéta pozitív létezését és tartózkodási helyét jelzi az éles szemű csillagász előtt, ugyanúgy bizonyítja a körülöttünk és saját magunkban tapasztalt csodás élet a magasabb ős-ok létezését!

Van-e ezen valami megvetni, vagy kinevetni való? Lehet-e erre azt mondani, hogy csalja és sötétíti a világot? Sőt valljuk be, hogyha mélyebben gondolkodunk, sokkal természetesebb, egyszerűbb és kézzel foghatóbb filozófia a végoknak ezen jogos és érthető kutatása és megtalálása, mint a materializmusnak azon tökéletlen, mondhatnám *félben* hagyott bölcsészete, mely védelmezi a dogmatikával szemben a világrend következetes rendjét, bölcsességét és változatlanságát; — de ezen harmonikus rend és alkotás eredetét nem egy logikus gondolatra vezeti vissza, hanem megelégszik azzal a nemcsak szegényes, de mindenek felett logikátlan megfejtéssel, hogy e nagyszerűen megalkotott és berendezett mindenséget és az alkotásra, tervezésre, sokszor a legnemesebb és magasztosabb harcra ösztönző emberi szellemet a por, az értelmetlen anyag szülte, a vak véletlen dobálta összevissza; az az anyag, melyben egy parány sem foglaltatik magából a szellemből és gondolatból és az a „véletlen“, melynek fogalma szorosan van összekötve az összevisszaság és rendellenesség fogalmával. Mintha egy órának számításán és gondolkodáson alapuló szerkezetét nem egy órasmesterséget értő élő munkástól, hanem a léleknélküli véletlennek összedobálásából származtatnók! Elhinné-e nekünk valaki, ha azt mesélnék, hogy egy szabályosan járó és pontos munkát végző gép a „véletlen“ által dobódott ily harmonikusan és kiszámított pontossággal össze? Ugy-e ez semmivel sem mondható kisebbszerű csodának, mint a legképtelenebb ortodox dogma, pedig ezen mekkorát nevet a materializmus! Ime ismét az előbb említett érintkező pont orthodoxia és materializmus között.

Azt kérдем tehát, melyik a tágabb látkörű, természetesebb és dogmaktól mentesebb magyarázat: az ateistáké-e, vagy a szabadelvű kereszténységé és az egyéb vallási modernizmusé, mely Krisztus és a többi próféta mélyen járó szemével nézi a dolgokat?

És épen igazságunk tudatában mi nem nyugodhatunk bele azon ténybe, hogy még mindig csak a kevesek és az egyesek vallják magas szárnyalású hitünket. S bár egy bizonyos szellemi arisztokratizmust le nem lehet tagadni vallásunkból, mert valóban

érezzük, hogy e különleges álláspont ezideileg csak a kisebb, előkelőbb lelkű tömörülések számára termett, de épen vallásunknak ezen nemes arisztokratizmussa! járó demokratizmusa követeli Ibsen és Tolstoj eszméjével együtt, hogy ezen egyedül álló tanok kilépve a szűk körből „az emberek milliói“-nak váljanak közkincsévé . . .

Nekünk tehát mindent el kell követnünk, hogy világos eszménk minél tágabb körben terjedjen el. Most kezdődik tehát a liberális Dávid Ferenc egyházának és egyletének is igazi szerepe! Most, midőn hazafias kötelesség megmutatni, hogy a felvilágosodottság és szabadság szeretete még nem jogosítja fel az embert arra, hogy az öröktől fogva létező igazságokat, melyeknek tudata magában az emberi lélekben gyökerezik, elvesse és lekicsinyelje. Az okos és céltudatos haladás az ősi hagyományoknak nem vakon való megtagadásából, hanem kritikus szemmel és érző szívvel való *megválogatásából* áll, hogy az örök értékű és ősi igazságokon alapuló gondolatok valahogy az elfogultság és önzés szülte találmányok sorsára ne jussanak. Abban áll a materializmus alapján álló szabadgondolatnak legnagyobb tévedése, hogy az Isten-hitet is, a nemzeti érzést és puritán erkölcsöt is az elmulandó dogmák közé számítja. Semmitől sem fél úgy e modernizmus, mint a „vallás“, „erkölcs“, „korlátozás“ vagy „fékentartás“ fogalmától. Pedig egyetlen egy konzervatív eszme sem követel akkora erkölcsi erőt, olyan magas röptű vallásos felfogást és olyan önérzetes fékentartást és önkorlátozást, mint épen a szabadság szent fogalma!

Abban áll tehát feladatunk, hogy nemes uton haladó, szabadságot hirdető szónoklataink, írásaink, folyóirataink minél erőteljesebbek legyenek és minél szélesebb körbe hatoljanak. Nem felekezeti, hanem az egyetemes vallási és nemzeti alapra, valamint az igazi szabadságra való térítés céljából.

Igen nagy a száma azoknak, kik nem lévén képesek egyházi tanaikat, úgy amint vannak, elfogadni, megérteni, a temérdek képletes dogmából a magot kihámozni, inkább átcsapnak a materialista táborba, semhogy önjelükben találják meg a vallásukban többé-kevésbé kifejezett igazságot. Valóságos egyházmentő munkát végeznek tehát azon kiváló férfiak, kik a tudomány világánál magyarázzák orthodox egyházuk dogmáit és a modernizmus szellemét viszik be elavult vallásukba. Igazán nem tudják, mit cselekesznek azok, kik az idők jelét megértő reformátorok működését korlátozni, sőt elnyomni kívánják s az Ibsen által megrajzolt éretlen társa-

dalommal egyetemben a „nép ellenségé“-nek tartják leghumánusabb lelkű nagyjainkat.

Csak a jövőre meglátott, okos visszalépéssel hátráló szabad gondolata, viszont a helyes uton előre lépő felvilágosodott vallásossága fogja megtudni, milyen óriási vallásmentő, lelket támogató munkát végeznek napjainkban szabadelvű kereszténységet hirdető egyházi nagyjaink! Ismétlem, nem rejt egyetlen egy eszme sem nagyobb hatalmat magában a jövőre nézve, mint a vallási modernizmus eszméje, mert ez köti logikusan össze a régi világ örök értékű gondolatait a modern élet jogos és üdvös haladásával, magában foglalván az összes értékes modern törekvések eszméjét.

Óriási misszió a materialisták táborára előtt egy nemesebb és ideálisabb szabadelvűség eszméjét felvetni és a többek között a dogmatizmus miatt elejtett Jézus fenséges, örök igazságot tartalmazó tanát nemcsak mint történelmi nevezetességet, hanem mint egy magasabb eredetből származó örök filozófiát helyezni vissza a piedestálra. Ezzel egyúttal a történelmi fejlődésnek istentől eredő céltudatosságát és az ember fogalomnak fenséges voltát is felvetjük az ellenkező nézetűek előtt.

Így magyarázva a vallást, semmiféle természetellenes, csodás születésekről és misztikus lehetetlenségekről nem beszélve, lehetetlen, hogy idővel tiszteletet ne parancsoljon a vallásos felfogás, még a legridegebb materializmus előtt is és hogy a szükséges kapcsolatot a tudomány és vallás között megteremtve, a különböző vallások fennállása mellett, egy egyetemes és láthatatlan egyházat ne teremtsen a különböző felekezeti emberek között. Tehát tanunk nemhogy elősegítené az anyagi világnézetet, hanem az egyedüli észszerű fegyver ellene, mintahogy minden ferde utra tér haladásnak csakis a normális haladásra való útmutatás a logikus ellenmunkája.

Drummond Henrik, a nagy keresztény bölcselelő „*A természeti törvény a szellemi világban*“ című rendkívül érdekes munkájában nagy energiával fejtegeti, hogy valamint minden fizikai élet csak egy és ugyanazon típust hozhat létre, ugyanúgy a magasabb szellemi, a krisztusi élet is csak egyetlen egy típust produkálhat a felsőbbre érdemes ember által: a krisztusi típust.

Ez a magyarázata, hogy az unitarizmus, általában a modern vallásos felfogás, mely hamisítatlan tisztaságban hirdeti a krisztusi igazságokat, alacsonyabb típust magánál nem produkálhat! Egy

eszményi fejlődést, emelkedést, változást mindenesetre szolgál, de alacsonyabb és más útra való áttérést semmi esetre sem.

Sokkal hamarabb válhatik a gondolat nélküli orthodoxia materializmussá, mint a filozófiai magaslaton álló szellemi vallás! A meg nem értett és fel nem fogott dogma megsemmisülhet és materializmussá sülyedhet, de a meggyőződésen alapuló átszellemlült hit soha!

Ismét Ibsen tervezi egyik drámájában szereplő szűk szavú építőmesterével, hogy egyes templomok helyett olyan lakóházakat kellene építeni, melyekről torony mutat a magasba . . .

Ha valamikor csakugyan eljönne az Istennek ezen várva-várt, de rettenetesen messze levő korszaka és a lakóházakból, valamint az egész társadalmi életből kisugárzó, mindennapi és cselekedetekben nyilvánuló istentisztelet szinte feleslegessé tenné a külön templom fogalmát, teljes meggyőződésemből vallom, hogy e ma még arisztokratikus egyedülállóságban lévő vallási modernizmus óriási hatalma és népszerűsítése, az emberek millióira való demokratikus kiterjeszkedése, minél több szabadelvű templom felszentelése fogja ezen állapotot megteremteni!

Valami a szociálizmusról.

Irta: Zsilinszky Mihály.

Minden kornak és minden nemzetnek megvoltak saját bajai, tévedései, visszaélései és bűnei, melyeknek megszüntetésére egyesek és egész társadalmi osztályok törekedtek. Küzdöttek olyanok, akik az emberi társadalom haladásának, békés fejlődésének eszméi iránt kellő fogékonysággal, kellő értelemmel és kellő bátorsággal bírtak, szóval a tökéletesedésnek, a haladásnak lelkes bajnokai.

Miként az anyagi világban, úgy az erkölcsi téren is minden átalakulás, ha gyorsan történik és ha lassabban történik is, szükségképen válságot idéz elő.

A válság voltaképpen nem egyéb, mint küzdelem a régi és új, az elenyésztés és megifjulás, a halál és élet között. A társadalmi válság is ilyen küzdelemből áll.

A haladás és fejlődés természetszerű és örök törvényeinél fogva új eszmék, új vágyak és törekvések támadnak, melyek csak úgy érvényesülhetnek, ha a többé már fel nem tartható régi társadalmi nézetek és szokások, felfogások és törvények megszűnnek, vagy lassan átalakulnak.

Az átalakulás természetesen nem történhetik meg harc és küzdelem nélkül. A régi nezetek a létezés jogán tovább is élni és uralkodni akarnak. Azoknak képviselői szembe szállanak az új eszmék és törekvések képviselőivel. Sokszor önzésből, sokszor rövidlátásból, sokszor indokolatlan makacsságból vagy az új eszméktől való félelemből. Képzületük rémeket lát és zavart, fejtelenséget és pusztulást jósol. Erényt csinálnak abból, ha a régi, bomladozó rendet védelmök alá veszik.

De ha ilyen eljárással a megindult átalakulás természetes processusát egy kis időre meg is akadályozzák, bizonyos, hogy az új eszmék rázkódtatás útján is érvényesülni fognak. Pedig a történelem ezer példája mutatja, hogy a felizgatott kedély és a heve-